

Proloog

Ik las toevallig (want het toeval is mijn leesbril) een passage in een biografie van Stefan Zweig. Serge Niémetz, de biograaf, citeert daarin zonder bronvermelding enkele zinnen van Irmgard Keun. Zij schreef ze in het Duits, hij vertaalde ze in het Frans.

‘Egon Erwin Kisch et sa femme Gisela m’emmenèrent au café Flore à Ostende. Peu après, Stefan Zweig entra, accompagné d’un monsieur qui, en état d’ébriété, ne marchait pas droit et dont le veston était couvert de cendres de cigarette. Kisch dit d’un air amusé en jetant un regard sur le veston: “Quoi? Sans couronne! Sans hermine! et me présenta Joseph Roth.”’

Ik werd, ook omdat ik niet alles begreep, door die zin verleid, en ik besloot hem te omsingelen langs alle wegen die ik vinden kon.

Lente

Zo ziet Irmgard Keun eruit. Haar moeder nam de foto; voorts is er hier geen mens die haar kent. En 'hier' is dan: Oostende, mei 1936. Irmgard Keun is een Duitse schrijfster, bestolen van haar roem. De zijden sjaal om haar hoofd is een cadeau van haar minnaar in Amerika. Hij krijgt de foto. Wat we zien, is geen vakantiekiekie.

Garnalen pellen is nog moeilijker met koude vingers. Een decennium later herinnerde Keun zich die eerste meidagen van 1936 als koud en winderig. Wat zijn herinneringen waard? Ze

beweerde toen ook dat dit alles zich in 1935 afspeelde, een jaar eerder.

‘In april 1935 reed ik naar Oostende. Ik ging niet op reis, ik emigreerde, en ik wist helemaal niet zeker of ik nog eens terug zou zien wat ik verliet.’

Het was een harde, glasheldere lente, zo schreef ze het op, in een tekst die ‘Bilder aus der Emigration’ heette. De grote hotels lagen nog half in winterslaap, en het casino (het oude casino was dat nog, ‘een spook van de eeuwwisseling’) deed haar aan een bevroren suikertaart denken. Het terras waar ze met haar moeder is gaan zitten, is gelukkig van de wind afgeschermd.

Ze is 26, zegt Keun aan wie erom vraagt, maar haar moeder weet beter: ze is 31. Die leugen, geboortedatum 1910 in plaats van 1905, zal Keun meenemen tot in haar graf. Haar man, de regisseur en schrijver Johannes Tralow, heeft haar aangemoedigd om over haar leeftijd te liegen. Zijn redenering: een actrice kan nooit jong genoeg zijn. Hij is zelf 23 jaar ouder ($26 + 5 + 23 = 54$). Keun heeft hem net in Frankfurt achtergelaten, actrice is ze allang niet meer; ze vond zichzelf niet goed genoeg.

Hierboven Keun aan zee. ‘Het strand van Virginia, 1938’ is wel eens afgedrukt als onderschrift bij deze foto, maar dat

bleek maar een gok te zijn. Marjory Strauss, eigenares van de foto: 'Ik vond hem in een lade met veel andere foto's van vrienden en verwanten van mijn man, de meeste zonder aantekening over onderwerp, plaats of datum.' Een waarschijnlijker locatie is, voor wie de Belgische golfbrekers kent: het strand van Oostende.

Nog eentje, nu uit de collectie van haar dochter: Keun, lezend, op een onbekende plek. Weer maakt Oostende een kans. Vermoedelijke datering: 1936.

Maandag 4 mei zijn Keun en haar moeder met de trein uit Keulen gearriveerd in Oostende (*Ostende*, Keun sprak het zelf op zijn Frans uit). De moeder met een retourtje, de dochter zonder, want in Duitsland staat ze op een zwarte lijst. De literaire autoriteiten vinden wat ze schrijft ongewenst. Ze hebben het over 'ontuchtige geschriften' en 'asfaltliteratuur met anti-Duitse tendens'.

Keun heeft lang getwijfeld voor ze de trein nam. De afgelopen jaren heeft ze hardnekkig, maar vergeefs, geprobeerd toch te kunnen publiceren in nazi-Duitsland. Tralow, haar man, wilde trouwens helemaal niet weg, en pas sinds augustus 1935 heeft Keun een eigen paspoort.

Waarom Oostende? Omdat ze toch ergens heen moet, is haar antwoord. Omdat ze de stad al kent van vakanties met haar ouders, één keer werd ze er zelfs aan haar blindedarm geopereerd. Omdat in het goedkope België het voorschot van haar Amsterdamse uitgever langer zal reiken. Omdat Oostende aan zee ligt, en ze wat heeft met de zee, die 'de gevoelens niet klein en benauwd laat worden en de broeiende angsten en treurnissen rijk en vruchtbaar maken kan'. Ze is schrijfster, ik zei het al.

Een heel goeie schrijfster, licht van zinnen, geestig, grillig, scherp, en met een onderwerp dat haar ligt: hoe het is om een moderne vrouw te zijn in het Duitsland van haar dagen. Ze heeft oog voor wat er om haar heen gebeurt, oor voor dialogen, een talent voor satire. Kurt Tucholsky heeft in *Die Weltbühne* haar debuut uit 1931 enthousiast onthaald: een schrijfster met humor, komt dat zien! Een andere keer precieerde hij dat ze de humor heeft van een dikke man.

Dat debuut, *Gilgi, eine von uns*, volgde de avonturen van een 21-jarige stenotypiste. Dat de schrijfster, toen 26, beweerde even jong te zijn als haar heldin Gilgi, vergemakkelijkte haar entree als literair wonderkind. Het boek werd meteen een bestseller én een film van Paramount.

De opvolger, *Das kunstseidene Mädchen*, sloeg een jaar later nog beter aan. Opnieuw verkende Keun de ambities van een jonge vrouw. Doris heet dit 'meisje van kunstzijde', een achttienjarige kantoorbediende. Het boek kreeg een startoplage van 50 000 exemplaren, en werd gelijk in het Frans, Engels, Deens, Hongaars, Pools en Russisch vertaald.

In de herfst van 1933 werd de voorraad van *Gilgi* vernietigd, die van *Das kunstseidene Mädchen* in de lente van 1935. Om te kunnen publiceren moest Keun lid zijn van de Reichs-schrifttumskammer. In januari 1936 diende ze een aanvraag in, op 1 april ontving ze een afwijzing. Schrijfster kon ze alleen nog zijn in het buitenland. Op 11 april had ze een contract rond met uitgever Allert de Lange in Amsterdam.

Keun heeft gekozen voor een hotel in de stationsbuurt van Oostende, Hôtel de la Couronne, Vindictivelaan 14. (Vandaag staat hier Residence Riviera, een flatgebouw waar op de begane grond ‘Oostendse wondermatrassen’ worden verkocht.) Keun vindt het er wat levendiger dan in de mondaine wijken van Oostende, waar de faam van de badstad van weleer van de gevels bladdert. ‘Ouvret toute l’année, dernier confort’, beweert het briefhoofd van Hôtel de la Couronne. Een beetje comfort en een veilig gevoel, dat is het minste wat Keun van een hotel verwacht.

Behalve de geur van de locomotieven, waaraan ze in een romanversie van haar belevenissen herinnert, is er de geur van de nabije haven die haar naar deze buurt lokt. De kar-

retjes vol platte, gladde vissen die de vissersvrouwen door de straten trekken, de schollen die als schone was aan een draad hangen te wapperen, het zijn beelden die Keun in haar werk zal gebruiken. De vissers dragen jassen met dezelfde kleur als haar ouderlijk huis in Keulen: een roodachtig geel.

Ze heeft een kamer op de derde verdieping. Van hieruit ziet ze 's morgens de vissers hun netten uithangen of garnalen en langoustines uitstallen op wankele tafeltjes. Garnalen lust ze, zegt de foto van daarnet, langoustines vindt ze, zeggen haar Oostendse memoires, een vies gezicht: hun uitpuilende zwarte kraaloojes doen haar walgen. Op zondag ziet Keun hele horden dagjesmensen uit het station stromen; ze worden door de talrijke kroegen in de buurt meteen opgeslokt.

Keun zit zelf graag te lezen in cafés. Ze verslindt tijdschriften, alles interesseert haar: het kruiswoordraadsel, de prenten, het feuilleton, zelfs de advertenties. In een boekhandel (Corman, denk ik) heeft ze een plankje Duitse boeken gevonden: klassiek werk, maar ook recente titels van collega-emigranten. Ze bijt zich vast in Theodor Fontane en voelt er zich, zo weet ze nog aan het eind van haar leven, kiplekker bij – ‘sauwohl’.

Walter Landauer, hoofd van de Deutsche Verlagabteilung bij Allert de Lange, zou haar in Oostende opwachten, maar is nog niet opgedaagd: hij houdt het bed in het Brusselse Hôtel Siru. In een bank in Oostende heeft Keun wel meteen een voorschot kunnen opstrijken. Begin oktober moet volgens contract een nieuw boek klaar zijn, een roman over Hitler-Duitsland. Ze is er al aan begonnen in Duitsland, maar daar was het moeilijk werken; ze was voortdurend bevreesd voor huiszoekingen.

De roman moet nog even wachten. Keun wil eerst nog wat genieten van het gevoel van vrijheid, het gevoel van

dankbaarheid ook. Ze is wel erg dankbaar: de Oostendse kelners vindt ze vriendelijk, zelfs de kwalen op het strand noemt ze sympathiek.

Ze schrijft veel brieven, zowel brieven naar Duitsland als naar Amerika. 'Ik kan het nog altijd niet geloven dat ik nu niet meer in nazi-Land ben en echt vrij schrijven, spreken, ademen kan. Ik moet er langzaam aan wennen. *Keine Nazis mehr, Kleines.*'

Het toegesproken kleintje is haar minnaar/mecenas in Norfolk, Virginia. Arnold Strauss is dokter. Keun heeft hem in 1933 in Berlijn leren kennen toen haar vriendin Ria Hans wilde dat hij haar van de drank af hielp. Inmiddels is Strauss naar Virginia uitgeweken en is zij nog altijd niet van de drank. Hij wil haar trouwen, en ze is op weg naar hem, denkt hij. Denkt zij het ook? Ze heeft hem al eens ongerust gevraagd of er aan de andere kant van de oceaan wel cafés zijn waar ze in haar eentje naartoe kan. Want een schrijfster, zo ziet zij dat, is weer wat anders dan een gezelschapsdame.

'Ik kan nu eenmaal niet de hele dag thuis zitten; ik heb altijd weer een nieuwe omgeving nodig waar terloops iets te zien of te observeren valt. Als ik zo helemaal het leven van een huisvrouw zou moeten leiden, zou ik al gauw lusteloos en zeurderig worden. Is dat duidelijk?'

* * *

'Heb je al eens op de kaart gekeken? Gent ligt niet aan zee; ik krijg het helemaal koud als ik er alleen maar aan denk; want hier moeten we nog heel hard verwarmen,' schrijft Gisela Lyner op 27 april 1936 aan Jarmila Haasová vanuit Hôtel Excelsior in Gent ('in het Frans: Gand').

Gisela is de partner van de Duits-Tsjechische schrijver Egon Erwin Kisch. Jarmila had dat kunnen zijn: Kisch, ge-

reputeerd rokkenjager, heeft in vuur en vlam gestaan voor deze Praagse intellectuele. In de herfst van 1921 heeft hij haar in Berlijn leren kennen. Hij sprak haar aan, in het Romanisches Café op de Kurfürstendamm, waar Kisch een eigen tafeltje had en als bezienswaardigheid gold, zoals hij dat eerder was in Praagse cafés.

Op de achterkant van deze foto, met links Jarmila (29), rechts Gisela (30), heeft Jarmila Haasová genoteerd: ‘Neu-Strehlitz 1925’. Stond Kisch’ keuze voor links of rechts toen al wel vast? Gisela Lyner is tien jaar jonger dan Kisch. Ze is geboren in Oostenrijk, Kisch heeft haar, via zijn vriend Joseph Roth, in Wenen leren kennen. Gisela gaat, in de Kisch-biografieën, begin jaren twintig even mee als zijn secretaresse, maar ook als ‘Frau Kisch’ tikt ze nog altijd zijn manuscripten. Jarmila Haasová is op haar manier in dienst gebleven, als Kisch’ vaste vertaalster naar het Tsjechisch, en als een soort Praags kantoor, onmisbaar steunpunt in zijn geboortestad.

De Kischen zijn half april hun stek in Versailles, Hôtel Moderne in de rue du Jeu de Paume, ontvlucht. Ze hebben er voor hun spullen nog een kamer aangehouden, maar om te werken is het te druk in hun ballingsoord zo dicht bij Parijs,

dat een van de voornaamste centra van de exil is geworden. Met name onder de communistische emigranten is Kisch een populair man: charmeur, causeur, acteur, een soort eenmanscafé. Het komt voor, blijkt uit hun correspondentie, dat Gisela op één dag tot vijf keer toe koffie moet zetten voor de stroom bezoekers in Versailles. Haar koffie is dan ook beroemd, en hun gasten vragen zich wel eens af waar Gisela altijd kopjes vandaan blijft halen. Collega in de emigratie Anna Seghers vergeleek het eens met de vermenigvuldiging van brood en vis door een ander.

Brugge had de Kischen als werkplek voor ogen gestaan (Gisela aan Jarmila: 'Het is daar heel mooi, maar het wemelt er dan ook van de Engelsen'), maar die stad bleek te duur voor hen. Ze zijn zonder geld uit Versailles vertrokken; het plan is onderweg broer Arnold Kisch in Praag nog eens te bewerken om geld te sturen. En in hun zoektocht naar een plek waar ze geen mens kennen, komen ze in Gent terecht.

Vier uur hebben ze door de stad gezworven om uiteindelijk aan de Elisabethlaan 14 in de stationsbuurt twee acceptabele kamers te vinden in Hôtel Excelsior. Ze betalen zeventig frank per dag. Kisch werkt al geruime tijd aan een reportageboek over Australië. Dit voorjaar loopt er al een reeks in voorpublicatie in de *Arbeiter-Illustrierte-Zeitung*, en nu moet het echt vooruitgaan met dat boek.

Het is straks twee jaar geleden dat 'de vliegende reporter' als afgevaardigde van het Wereldcomité tegen Oorlog en Fascisme naar de andere kant van de wereld reisde. De weigering van Australië om deze communist binnen te laten, de beenbreuk die Kisch opliep (was het een beenbreuk?) toen hij van het schip sprong om toch aan land te gaan, zijn arrestatie en zijn overwinning in een proces zijn geen krantennieuws meer. Het voorschot is ook al lang 'aufgefressen', aldus Kisch, die zijn verslag maar niet rond krijgt. Feiten nagaan kost veel tijd nu hij moet werken zonder bibliotheek. In Berlijn heeft

